

Освітньо-педагогічні перетворення в Україні у 20-х роках ХХ століття. Їх вплив на формування особистості

У статті знайшли відображення основні напрямки і положення здійснення освітньо-педагогічних перетворень в Україні на початку ХХ століття, а також основні аспекти їх впливу на формування особистості.

Ключові слова: освіта, політика, декрет, стан, організація, напрямки, модель.

В статье отражены основные направления и положения осуществления образовательно-педагогических преобразований в Украине в начале ХХ века, а также основные аспекты их влияния на формирование личности.

Ключевые слова: образование, политика, декрет, состояние, организация, направления, модель.

Одним із найважливіших і найскладніших завдань молодій Українській державі, яка здобула політичну і економічну незалежність внаслідок перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії в 1917 році, стало завдання про переведення освітньої політики в русло національних інтересів.

При цьому слід зазначити, що стан шкільництва і освіти в Україні на даний період визначався тими історичними умовами, в яких вона перебувала між двома світовими війнами. Тобто Україна на початку 20-х рр. ХХ століття перебувала в умовах розшматування земель різними урядами: Польщею, Румунією, Чехо-Словаччиною та більшовиками. Штучні кордони роз'єднували, роздирали на шматочки українську націю і разом з цим українське шкільництво і педагогіку [7, 336]. Тому передові просвітительські і культурно-політичні діячі, стурбовані низьким рівнем вітчизняної освіти, виступили на шпальтах часописів про необхідність розбудови вітчизняної (національної) школи.

Проблема розвитку системи освіти в Україні стала предметом дискусії педагогів на різних зібраннях (з'їздах, нарадах, засіданнях товариств) і на сторінках часописів [3, 51].

Процес реформування системи освіти в Україні з 1917 по 1920 роки знайшов найбільше своє відображення в журналі "Вільна українська школа", який у 1917 році був заснований Всеукраїнською вчительською спілкою на чолі з С. Русовою. Журнал користувався

великим попитом серед учителів, тираж нараховував 5 тис. примірників. На його сторінках педагоги аналізували стан освіти в дореволюційний час, висвітлювали зміни, що відбувалися в сучасний їм період, а також розробляли основи майбутньої системи освіти. У часописі друкувалися розроблені документи Генеральним секретаріатом освіти, потім Міністерством народної освіти (з січня 1918 року). На його сторінках висвітлювалася діяльність урядів (Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, Тимчасового робітничо-селянського уряду) у галузі освіти [3].

Зі свого боку, уряд молоді Української Народної Республіки, її Центральна Рада на чолі з головою – М. Грушевським розробили програмні документи, які були направлені на розбудову національної школи і відродження української мови.

Основні напрями своєї діяльності в галузі розвитку культури і освіти Центральна Рада визначила у Відозві до українського народу від 22 березня 1917 року та у резолюції Українського національного конгресу (квітень 1917 року). У цих документах першочерговими ставилися питання про створення національних освітніх закладів, збільшення кількості українських газет, журналів, випуск художньої та навчальної літератури, розвиток бібліотечної справи, науки, музичного, театрального та образотворчого мистецтва, тощо. Адже відлучення протягом тривалого часу українського народу від рідної мови та позбавлення його можливості отримувати національну освіту призвело до того, що на початку 1917 року з 35 млн українців більш як 75% не вміли читати, решта ж, що належала переважно до багатих верств населення, навчалася російською, польською, німецькою та іншими мовами [2, 267].

Крім цього, фактичний відрив народних мас від національних здобутків, від мови, культури і кращих традицій, негативно відбився на його самосвідомості, що виражалась низьким рівнем його виховання. "... Більшість дітей залишалися поза школою, пусто марнуючи час, вправляючись у киданні камінням, болотом та пилкою за мирними прохожими людьми" [7, 270].

Враховуючи таке становище, Центральна Рада приступає до розбудови вітчизняної школи і формування національної інтелігенції. З метою прискорення вирішення даної проблеми і більш ефективного проведення культурно-освітньої і виховної роботи серед дітей, підлітків і дорослого населення Української держави 5-6 квітня 1917 року в Києві за ініціативи голови Центральної Ради М. Грушевського було проведено перший Всеукраїнський учительський з'їзд, на якому була ухвалена резолюція щодо розвитку українського шкільництва. Висловлювалася також думка про необхідність

організації українського народного університету [1, 121-122]. З'їзд таку постанову:

1) влаштувати курси по загальноосвітнім та педагогічним предметам;

2) завести командировки малодосвідчених в педагогічній справі учителів у школи з доброю постановкою діла;

3) утворити передвижні виставки учбового знаряддя і літератури, заснувати педагогічні ідеї і бібліотеки, а також улаштувати науково-педагогічні екскурсії;

4) в найбільшому числі відкрити учительські семінарії та інститути, поволі скасовуючи всякі іспити на звання учителя і всякі курси і класи для підготовки учительства, бо вони не досягають свого завдання;

5) через 4-5 років праці учитель повинен мати піврічний або дворічний відпуск для поновлення і поширення своїх знань [6, 346].

З метою більш ефективного проведення культурно-освітньої роботи 13-15 серпня 1917 року в Києві відбувся другий Все-український учительський з'їзд, який ухвалив почати українізацію початкових шкіл. Частково на з'їзді наголошувалось про те, що "... Школа на Україні має бути національно-демократичною. Викладавкою мовою навчання й виховання, мовою науки на Україні мусить бути українська мова.

Для завершення розвитку української науки на українській мові має бути створена Українська Академія наук.

Організація національно-демократичної школи на Україні мусить бути переведена учительством спільно з представниками народу.

Всі громадяни України мають право на нижчу, середню й вищу освіту.

Школа на Україні має бути єдиною для всіх соціальних груп.

В освітньо-виховній системі має бути забезпечена можливість безперервного, безперебійного переходу від нижчого до найвищого ступеня школи.

Українська освітньо-вихована система мусить забезпечувати освіту й виховання національних меншостей України їхньою рідною мовою через відкриття шкіл чи рівнобіжних груп для національних меншин.

Всі українські землі мусять бути сполучені в Єдину українську Державу з утворенням єдиної для всієї України системи освіти й виховання ..." [6, 344].

Всі ці і інші організаційні заходи молодій українській державі, які були направлені на освітньо-педагогічні перетворення в Україні

на початку XX століття позитивно відбилися і на формування особистості, оскільки всі вони базувалися на вищих моральних, загальнолюдських і духовних цінностях.

У цей час приймається і ряд інших законопроектів, направлених на розбудову національної освіти і її українізацію. Викликає певну зацікавленість постанова уряду України від 1 лютого 1919 року "Про середню школу", основними пунктами якої є:

1. Положення про те, що все внутрішнє (педагогічне, адміністративне і господарське) життя в рамках постанов Центральної і місцевої влади середніх навчальних закладів всіх типів, переходить у власність педагогічних рад поповнених представниками від старших класів навчаючих в кількості чисельності педагогів, двох представників від нижчих службовців, з обов'язковою участю останніх в господарських комісіях і представником від місцевих Рад;

2. Надається повне право учням створювати різноманітні учнівські організації і користуватися для цього будівлями навчальних закладів [5, 62-64].

Така постановка питання свідчить про те, що Наркомос молодій Українській державі повністю відійшов від стереотипів, які мали місце в освіті до здобуття нею незалежності, і що всі його зусилля були направлені на пошук своїх шляхів піднесення освітнього рівня на новий щабель розвитку, впроваджуючи в життя і в світову педагогіку надбання вітчизняних вчених.

Про вірність такого висновку свідчать й інші прийняті в цей період нормативно-правові акти Українського уряду. Так 2 березня 1919 року був прийнятий Декрет Ради Народних Комісарів України "Про вступ у вищу школу", в якому наголошувалось, що двері вищої школи відкриті для всіх бажаючих одержати вищу освіту. В зв'язку з цим:

1) при вступі у вищу школу забороняється вимагати дипломи;

2) забороняється вимагати посвідчення особи і віку;

3) у всі вищі школи приймаються особи без розрізнення статі, досягнувши 16 років [5, 62-64].

Прийняття даного Документа безумовно було направлено на збільшення фахівців (спеціалістів) з вищою освітою, яких катастрофічно не вистачало в молодій незалежній державі.

Незважаючи на важке економічне становище, яке склалось на даний період у державі, Рада Народних Комісарів України з метою підвищення освітнього рівня серед трудящих 4 березня 1919 року приймає Декрет "Про відміну плати за навчання в школі". Даним Декретом передбачалось відміна плати за навчання в усіх типах шкіл незалежно від відомства, в якому вони перебувають. Для шкіл всіх типів, крім вищих [5, 305].

Заслужує на увагу і Постанова Наркомосу “Про відміну державних екзаменів і випробувальних комісій” від 4 березня 1919 року, зміст якої відображається в наступних рішеннях:

- 1) державні екзамени і випробувальні комісії відміняються;
- 2) для одержання посвідчення про закінчення навчального закладу вимагається здача всіх предметів по тих чи інших навчальних планах прийнятих на денному факультеті;
- 3) посвідчення про закінчення вищих шкіл видаються відповідними факультетами.

Найбільш важливими нормативними документами, які були направлені на розбудову вітчизняної освіти, на зміцнення державності, на українізацію і на виховання підростаючого покоління в цей період є: Декрет Ради Народних Комісарів України “Про відділення церкви від держави і школи від церкви” (22 січня 1919 року); Постанова Народного Комісаріату освіти “Про обов’язкове вивчення в школах місцевої мови, а також історії і географії” (9 березня 1919 року); Постанова Ради Народних Комісарів “Про створення Центральної і Губерніяльних Комісій Порозуміння по питаннях освіти” (25 травня 1920 року); Постанова Народного Комісаріату Освіти “Про згуртування всіх зусиль Органів Освіти на агітаційно-політично-освітні праці” (20 травня 1920 року); Наказ Народного Комісаріату Освіти “Про організацію Волосних відділів Народної Освіти” (9 червня 1920 року); Постанова Народного Комісаріату Освіти “Про педагогічні школи”.

Крім цих, було прийнято і ряд інших державних нормативно-правових актів, які в тій чи іншій мірі позитивно відбивались на реформуванні освіти і сприяли формуванню особистості підростаючого покоління. Правда не всі вони мали позитивний вплив на виховний процес. Так зважаючи на низький моральний і духовний стан більшості населення України даного періоду, ми вважаємо, що прийняття більшовиками Декрету “Про відділення церкви від держави і школи від церкви” від 22 січня 1919 року було передчасним, оскільки саме церква здійснювала і продовжує здійснювати найбільш позитивний вплив на формування особистості. Віра в Бога сприяє формуванню в підростаючого покоління найкращих духовних цінностей, допомагає стати кожній особі справжньою людиною.

Оцінюючи значення церкви і релігії взагалі, їх вплив на виховний процес, вчений-педагог М. Фіцула відмічає: “З науковим співіснує релігійний світогляд. Релігія є особливою формою свідомості, що ґрунтується на вірі в Бога – Творця світу. Як зауважував сучасний педагог П. Щербань, “є Бог чи його нема – це не проблема педагогіки. Бог існує для тих, хто вірить у Нього. Головне призначення

наукового світогляду – відповісти на запитання: “Який є світ?”, а релігійного – “Як жити у світі?” Тож краще було б, якби вони не ворогували між собою. Релігія звертається до почуттів людей і в цьому подібна до мистецтва. А тому слід позбутися зневажливого ставлення до релігії і разом з тим не поспішати відмовлятися від матеріалістичних переконань... Що ж до дискусій на світоглядні теми, то вони були і будуть, але корисними стануть лише при повазі до опонента. Цілком може статись, що погляди опонентів не стільки суперечать, скільки доповнюють один одного”.

Раціональними є сформульовані ним рекомендації педагогам:

1. Поважаючи релігійні почуття віруючих учнів та їхніх батьків, поважно ставлячись до релігії, школа і вчитель повинні формувати у своїх вихованців науковий світогляд.
2. Учитель має бути людиною високої культури, знати історію, світову літературу, мистецтво, Біблію.
3. Визначаючи форми і методи формування світогляду, враховувати вікові та індивідуальні особливості учнів, а також сімейні умови виховання.
4. Учитель повинен запобігати виникненню конфліктів, образ, приниження гідності й почуттів віруючих учнів.
5. Учитель має спиратися на принцип релігійного плюралізму і віротерпимості, які ґрунтуються на тому, що всі люди віруючі: тільки одні вірять у те, що Бог є, а інші – що його немає. Головне – прищепити дитині доброту і чесність, здатність на благородний вчинок, уміння мислити і обстоювати свої переконання. А віра чи невір’я – цей вибір має бути самоусвідомленим” [9, 268].

Всі аспекти мали врахувати керівники українського Наркомосу, розробляючи модель освітньої системи.

Враховуючи певні позитивні зрушення і досягнення в процесі розбудови національної школи, в результаті чіткої взаємодії всіх ланок Наркомосу була розроблена нова модель освітньої системи, яка, не дивлячись на тиск Москви, суттєво відрізнялась від освітньої системи РРФСР, в основу якої була покладена концепція – “єдина трудова школа”. Українська ж система освіти була більш складною. В її основу була покладена концепція про необхідність соціального виховання, робиться висновок про доцільність перенесення “центру ваги” в справі шкільництва з єдиної трудової школи на дитячий будинок. В зв’язку з цим Наркомос України на чолі з наркомом Г. Гриньком видає “Декларацію про соціальне виховання дітей”. Основний зміст декларації і сутність соціального виховання, за словами наркома Г. Гринька, полягає в тому, що “... соціальне виховання в розвинутому вигляді є всезагальна організація

дитинства, створення колективного життя всього дитячого населення. Це – не вихідна точка, а кінцева мета розвитку соціуму. Вона передбачає повне усунення розпорошеності дітей між індивідуалістичними сім'ями, що неможливе без організації соціалістичного господарства та зміни всього устрою життя” [4]. В основі даної системи було раціональне виховання дітей від 4 до 15 років, згідно якого передбачалось розширення впливу суспільства на життя дитини, її навчання та виховання. Крім цього, Г. Гринько, зважаючи на складності соціально-економічного життя в Україні, яке склалося на даний період, відстоював систему освіти, яка має професійне спрямування. Тоді як російська система, основоположниками якої були нарком А. Луначарський і Н. Крупська, відстоювала принципи єдиної трудової школи. Саме через відсутність професійного напрямку даної системи нарком Г. Гринько піддав її критиці, а запропонована ним система освіти та соціального виховання була підтримана на Першій Всеукраїнській нараді з питань освіти у березні 1920 року і затверджена на Другій Всеукраїнській нараді в серпні 1920 року.

Нова українська модель освіти законодавчо закріплена в “Кодексі законів про народну освіту У.С.Р.Р.” (1922 рік) та у планах роботи голов соціуму на 1922 рік [2, 287].

Але, починаючи вже з 1922 року (з моменту утворення СРСР), Москва починає втручатися у справи українського шкільництва, хоча до певного періоду Український уряд продовжує ще відстоювати національні інтереси держави, продовжує здійснювати освітньо-педагогічні перетворення в країні. Про це свідчить ряд прийнятих ним нормативно правових актів, направлених на покращення освітницької діяльності і поглиблення українізації. Основними з них є: Декрет Ради Народних Комісарів “Про шкільну повинність робітників соціального виховання” (13 лютого 1921 року); Резолюція 5-го Всеукраїнського з'їзду рад “Про народну освіту” (5 березня 1921 року); Постанова “Про поліпшення становища вчених фахівців та заслужених робітників літератури і мистецтв” (6 березня 1922 року); Постанова Ради Народних Комісарів “Про ліквідацію неписьменності серед допризовників і осіб змінного складу терчасти” (14 березня 1921 року); Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету “Про заходи забезпечення рівноправності мов і про допомогу розвитку української мови” (1 серпня 1923 року); Постанова ВУ ЦВК і РНК “Про заходи до переведення загального навчання” (5 серпня 1925 року); резолюція 2-ї сесії ВУ ЦВК IX скликання “Про переведення загального навчання на Україні” (28 жовтня 1925 року) і ряд інших.

Наркомос на чолі з Г. Гриньком намагався будувати радянську школу з урахуванням потреб національного складу населення. Але

партійне керівництво України, яке складалося переважно з присланих із Москви функціонерів, не поспішало сприяти цій справі. Деякі партійні діячі вороже ставилися до української мови та української нації взагалі. Відновлення цих великодержавних настроїв завдавало значної шкоди справі народної освіти і не сприяло взаєморозумінню між інтелігенцією та радянською владою [2, 290]. Вже починаючи з 1926 року, взаємовідносини між державою і інтелігенцією почали змінюватись. На місце досить розкріпаченої думки, яка відображала цілий спектр різноманітних підходів до виховання почала висуватися чітка і регламентована партійно-класова ідеологема. З гасла “кадри вирішують все” почалося створення “нової” інтелігенції, в основу формування якої був висунутий той же класовий підхід, який змінив професійно-етичний критерій добору фахівців. Для проведення кадрових змін необхідно було усунути “стару” інтелігенцію, і це було зроблено шляхом масового терору. В Україні він почався в 1929 році нещадною боротьбою з національно свідомою інтелігенцією через процес над “Спілкою визволення України”, головними дійовими особами якої стали відомі педагоги С. Єфремов, В. Дурдуківський, Г. Іваниця, О. Гермайзе та інші [8, 37].

Підсумовуючи хід освітньо-педагогічних перетворень в Україні в 20-х роках ХХ століття, ми можемо зробити такі висновки:

1) не дивлячись на негативні моменти, які, на наш погляд мали місце в УНР в області здійснення освітньо-педагогічних перетворень, нова українська модель освіти була досить прогресивною. Завдяки активній діяльності органів народної освіти, вчительського загалу та громадських організацій кількість письменних у республіці в 1927 році досягла 70% дорослого населення у містах і 50% – у селах;

2) освіта в Україні формувалася в умовах певної самостійності й творчості у вирішенні освітнянських питань;

3) це був період активного пошуку, сміливих та оригінальних ідей, що знайшло своє відображення в системі професійної освіти та соціального виховання;

4) було забезпечено рівноправність мов національних меншинств і інше;

5) незважаючи на складність і суперечливість суспільної ситуації досліджуваного нами періоду і не дивлячись на ряд прорахунків в області розбудови національної освіти і українізації, цей період став для України періодом небаченого розвитку української культури, національного відродження в усіх сферах суспільного життя, що позитивно відбилися на виховному процесі підрастаючого покоління.

Список використаних джерел

1. Алексюк А. Педагогіка вищої освіти України // Історія. Теорія. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Артемова Л. Історія педагогіки України: Підручник. – К.: Либідь, 2006 – 424 с.
3. Березівська Л. Проблема реформування системи освіти в Україні на сторінках журналу “Вільна українська школа (1917-1920)” // Збірник наукових праць. Спеціальний випуск “До витоків становлення української педагогічної думки”. – К.: Науковий світ, 2002. – С. 51-55.
4. Гринько Г. Нариси радянської просвітницької політики. – Харків, 1922.
5. Збірник Указонень та Розпоряджень робітничо-селянського уряду України, 1919. – №1-22, 23, 25-38. – 580 с.
6. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / За ред. доктора філософ. наук Кременя. – К.: Знання, 2005.
7. Любар О. Історія української школи і педагогіки: Навчальний посібник / О.Любар, М.Стельмахович, Д.Федоренко. – К.: Знання, 2003. – 350 с.
8. Сухомлиська О. Періодизація педагогічної думки в Україні: Кроки до нового виміру // Збірник наукових праць. – К.: Науковий світ, 2002. – С. 31-40.
9. Фіцула М. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2007 – 560 с.

The author of the article shows the basic directions and positions of realizations of educationally-pedagogical changes in Ukraine at the beginning of the XX century, and also the main aspects of their influence on forming personality.

Key words: education, politics, edict, condition, organization, direction, model.

Отримано: 16.03.2010

УДК 37.018.1

Ю.В. Подкопаєва

Вплив сім'ї та сімейних цінностей на формування духовності особистості дитини

Стаття присвячена дослідженню проблеми впливу сім'ї та сімейних цінностей на формування духовності особистості дитини.

Ключові слова: формування, духовність, особистість, дитина, сім'я, вплив, виховання, цінність, батьки, сімейні цінності, досвід.

Статья посвящена исследованию проблемы влияния семьи и семейных ценностей на формирование духовности личности ребенка.

Ключевые слова: формирование, духовность, личность, ребенок, семья, влияние, воспитание, ценность, родители, семейные ценности, опыт.

Формування духовності здавна є однією з найвагоміших проблем та найскладнішим соціальним феноменом. Проблема формування духовності особистості дитини останнім часом привертає все більшу увагу психологів усього світу.

Вона стає актуальною в наш час, коли виховання особистості здійснюється в умовах зростаючої освіченості, соціальної активності та інформованості.

Національне відродження та подальший розвиток духовної культури українського народу, декларовані Конституцією України, зумовили гостру потребу в зміцненні сім'ї, яка охороняє моральні чесноти, національні звички і традиції, невтомно плекає родовід минулих, сучасних і прийдешніх поколінь, є своєрідним духовним храмом. Процеси деформації і соціальної корозії, що виникли в останнє десятиріччя під впливом фінансово-економічних негараздів, непомітно відточували ідеали сім'ї, детермінуючи негативні тенденції в її розвитку. Подружня дисгармонія, зростання кількості розлучень, зміна сімейних цінностей і стандартів міжособистісної поведінки, низький рівень культури – ці та інші соціальні чинники свідчать про кризовий стан сучасної сім'ї.

Різні аспекти проблеми формування духовності особистості упродовж багатьох століть вивчали філософи, богослови, а з часом і педагоги та психологи. Серед відомих дослідників цього наукового напрямку В. Баранівський, Е. Помитків, С. Хорунжий, П. Щербань та ін. [3, с. 111].

© Ю.В. Подкопаєва